

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет будівництва і архітектури

МІНІСТЕРСТВО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ, БУДІВНИЦТВА ТА
ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ
Український зональний науково-дослідний і проектний
інститут по цивільному будівництву (ПАТ КИЇВЗНДІЕП)

В.В. КУЦЕВИЧ

ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРНОЇ ШКОЛИ

історія, традиції, сучасність

КИЇВ – 2018

ББК 72.01;72.03
УДК 85.113

Затверджено на засіданні Вченої ради Київського Національного університету
будівництва і архітектури, протокол засідання №12 від 27.04. 2018 року

Рецензенти:

М.М. Дьомін – доктор архітектури, професор, народний архітектор України;
Т.Ф. Панченко – доктор архітектури, професор, народний архітектор України;
В.А. Абизов – доктор архітектури, професор, заслужений архітектор України.

Куцевич В.В. ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРНОЇ ШКОЛИ.
Історія, традиції, сучасність : монографія / В.В. Куцевич.-
К. : Видавництво Ліра-К, 2018. – 216 с.

У монографії розглядається становлення Київської архітектурної школи, її розвиток та етапи діяльності, висвітлюється формування кафедри архітектурного проектування цивільних будівель та споруд (АПЦБС) як основи подальшого розвитку архітектурного факультету КБІ – КІБІ – КНУБА.

У п'яти розділах книги в історичному контексті розкриваються процеси організації Київської архітектурної школи та створення двох навчальних архітектурних осередків – КХІ – КБІ, в подальшому – КДХІ (НАОМА) та КІБІ (КНУБА). Висвітлюється багаторічний педагогічний досвід кафедри АПЦБС Київського національного університету будівництва і архітектури, організація навчального процесу та її сучасна освітня і творча діяльність.

УДК 85.113
ББК 72.01;72.03

ISBN 978-617-7748-00-6

© В.В. Куцевич, 2018
© Видавництво Ліра-К, 2018

ЗМІСТ

Від автора	4
Вступ	5
Розділ 1. Становлення Київської архітектурної школи	6
Розділ 2. Розвиток Київської архітектурної школи. Етапи діяльності кафедри архітектурного проектування цивільних будівель та споруд КБІ – КІБІ – КНУБА	22
Розділ 3. Фундатори та видатні педагоги кафедри	55
3.1. Легендарні постаті учителів	56
3.2. Зі спогадів	90
Розділ 4. Знані випускники кафедри	102
Розділ 5. Кафедра сьогодні	123
5.1. Науково-педагогічний склад	124
5.2. Концепція освітньо - творчої діяльності	141
Післямова	203
Список літератури	204
Показчик імен	211

Від автора

Висловлюю велику подяку колективу кафедри архітектурного проектування цивільних будівель та споруд архітектурного факультету Київського Національного університету будівництва і архітектури у підготовці до видання цієї праці.

Насамперед вдячний за допомогу і надання матеріалів професорам Миколі Мифодійовичу Дьоміну та Павлу Павловичу Безродному, архітекторам Ірині Іванівні Чернядьєвій, Володимиру Михайловичу Петрову, Борису Миколаєвичу Губову, Тамарі Михайлівні Артеменко, Наталії Георгіївні Зенькович та ін.

Щиро дякую всім співробітникам Центрального державного архіву-музею літератури та мистецтва України, архівів Київського Національного Університету будівництва і архітектури, Національної Академії образотворчого мистецтва і архітектури.

Вступ

У Хартії Міжнародної спілки архітекторів ЮНЕСКО сказано, що «Архітектура – одна з ключових професій у формуванні середовища та міського простору». Архітектурна освіта, яка готує архітекторів для професійної діяльності, повинна:

- підготувати компетентних, критично мислячих проектувальників;
- виховати громадян інтелектуально зрілими, економічно чутливими та соціально відповідальними.

Вища архітектурна школа покликана формувати зодчого як творчу особистість, яка органічно поєднує в собі риси художника, інженера, вченого, організатора процесів будівництва, фахівця з перспективного розвитку суспільства, здатного вирішувати проблеми архітектури та містобудування.

У рішенні складних соціальних та економічних завдань важлива роль відводиться спеціалістам, які працюють в архітектурно - містобудівній сфері. Від їхньої майстерності залежить не тільки якість, безпека й комфорт забудови, а й прогнозування, планування та управління творчим процесом.

Київська архітектурна школа, яка формувалася з XVIII до початку XX століття, остаточно була створена на архітектурних факультетах Київського державного художнього та Київського інженерно-будівельного інститутів.

У цій монографії розглядається історія славетного представника Київської архітектурної школи – кафедри архітектурного проектування цивільних будівель та споруд (АПЦБС) КБІ – КІБІ – КНУ-БА, починаючи з 1930 р. Упродовж наступних десятиліть кафедра АПЦБС виявилась конденсатором творчої енергії в національному архітектурному процесі, переживаючи всі ті негаразди та злети, як і країна в історичному плині подій. Змінювалися назви закладу, склад викладачів, орієнтованість навчального процесу, але інститут залишався тим головним осередком, де працювали, навчалися, виборювали право на особистісну творчість архітектори – традиціоналісти і майстри, новатори. Найкращі з них створили «золотий фонд» української архітектури цілого століття.

Монографія складається з 5 розділів. У розділах йдеться про формування, етапи розвитку та діяльність кафедри АПЦБС, відзначаються фундатори та видатні педагоги кафедри: В.М. Риков, О.М. Вербицький, В.Г. Кричевський, П.Г. Юрченко, Д.М. Дяченко, М.В. Холостенко, І.В. Моргілевський, М.О. Даміловський, Я.А. Штейнберг, М.П. Северов, Й.Ю. Каракіс, М.О. Гусев, Г.І. Лаврик, В.В. Чепелик, Б.В. Орехов, В.З. Ткаленко та ін. Характеризуються творчі здобутки знаних випускників кафедри різних років, видатних архітекторів А.В. Добровольського, Н.Б. Чмутіної, Б.П. Жежеріна, О.І. Малиновського, А.М. Мілецького Г.О. Хорхота, В.І. Єжова, Е.А. Більського, М.А. Левчука, В.Б. Жежеріна та ін.; провідних науковців О.Я. Хорхота, Ю.С. Асеєва, І.О. Фоміна, В.В. Савченка, Г.І. Лаврика, Ю.Г. Репіна, А.П. Мардера, В.Є. Михайленка, О.Л. Підгорного, М.М. Дьоміна, З.В. Мойсеєнко, Т.Ф. Панченко та ін. Розглядається сьогодення кафедри, її науково-педагогічний склад і концепція освітньо-творчої діяльності.

Монографія розрахована на архітекторів, студентів та аспірантів ВНЗів архітектурно-будівельного профілю, а також на широкий загал читачів, які цікавляться архітектурою та мистецтвом. Видання широко ілюстровано іконографічними та історичними матеріалами, а також науково-проектними та виставковими доробками кафедри АПЦБС.

Розділ 1

Становлення Київської архітектурної школи

Підготовка в історичному контексті архітекторів в Україні відображала рівень розвитку архітектурної діяльності відповідного періоду та впливала на подальші процеси формування архітектурної творчості.

Виходячи з того, що однією з найдревніших професій була професія архітектора, тобто головного будівельника, вона зародилася й передавалася від покоління до покоління, від майстра до учнів. Цей метод передачі знань був притаманний для країн Стародавнього Сходу, де роботою різних майстрів керував античний архітектор, поєднуючи в собі архітектора й інженера та будівельника й художника. В епоху античності ставились високі вимоги до професійної діяльності архітектора та його особистості [1–3].

У приватних школах Стародавньої Греції підготовка архітекторів формувалася під керівництвом майстра. Стародавній Рим йшов шляхом створення спеціальних шкіл. В епоху Відродження ідеали античності набули свого розвитку.

Джерела архітектурно-будівельної освіти в Україні виникли ще за часів Київської Русі, які мали ремісничий характер. Розвиток будівництва,

ускладнення процесів зведення об'єктів висували потребу в розподілі майбутнього зодчества. Цей спосіб передачі досвіду виявився недостатнім, тому що не охоплював усього обсягу знань, які накопичило людство за багатолітню архітектурно-будівельну діяльність. Соціально-економічна та загальнокультурна ситуація в Європі, а також в Україні зумовила якісний перехід до підготовки архітектурно-будівельних кадрів від ремісничого способу до навчання в архітектурно-будівельній школі [4].

У XVII – XVIII ст. у країнах Європи відкриваються Академії красних мистецтв, у яких готували архітекторів. Так, у Російській імперії в цей період активізувалася будівельна діяльність. Цьому сприяв розвиток морського транспорту, будівництво портів та промислових об'єктів, що зумовило потребу збільшення чисельності майстрів та отримання інженерних знань. У період правління Петра I організуються «архітектурні команди» для подальшого навчання в Західній Європі.

Отримує розвиток вітчизняна система технічної освіти, первістком якої стала перша інженерна школа (1712), де викладали арифметику, ма-

лювання, геометрію, механіку, архітектуру, креслення та інші дисципліни [5].

На початку XVIII ст. майстри московської Оружейної палати склали основу Санкт-Петербурзької Оружейної канцелярії, до складу якої було введено друкарню з Рисувальною школою. При цьому затвердили поняття про образотворчу грамоту як вид знання для поширення можливостей надбання інформації про навколишній світ, і, виходячи з цього, було отримано визнання необхідності у більшості професій. Викладання рисунка, креслення було введено в університетах, гімназіях, заводських школах [6–7].

В Україні художню освіту з кінця XVII ст. було запроваджено в майстерні Києво-Печерської лаври, де навчання проводилося під керівництвом досвідчених монахів-живописців. Такі майстерні також існували і при Софійському соборі, полтавських та інших монастирях [8].

Важливе значення в розвитку художньої освіти в Україні XVII–XVIII ст. мала Києво-Могилянська академія, де мистецтво малювання було улюбленим заняттям учнів. З XVIII ст. в Академії, крім чудової науково-філософської

та духовної освіти, студентам викладали основи військової і цивільної архітектури, механіки та гідравліки, навчали рисуванню, живопису, кресленню; було введено новий предмет «Архітектура» [9].

Українські студенти для поглиблення знань виїздили за кордон, а по закінченню навчання ставали викладачами Києво-Могилянської академії. Так, упродовж 1592–1610 рр. 52 українці прослухали лекції Галілея в Падуї, де він, серед інших дисциплін, викладав механіку та військову архітектуру. Серед викладачів математики особливо виділяється постать Іриней Фальковського, який упродовж 21 року викладав алгебру, геометрію, астрономію, архітектуру, гідравліку, оптику тощо [10].

У цей період з 1724 до початку 1730 р. в Академії навчався І.Г. Григорович-Барський – майбутній видатний український зодчий (1713–1791) [11–12].

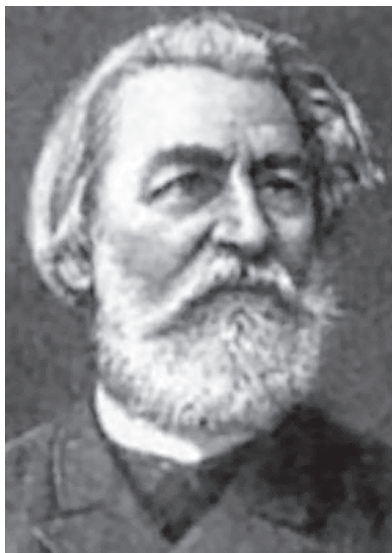
Проте в ті часи сам статус архітектора у вітчизняній будівельній практиці ще не склався, і в основному будівництвом керували кам'яних справ майстри.

У 20–50-х роках XVIII ст. в Україні з'являється новий спосіб організації архітектурно-будівельної справи, в межах якого формується професія архітектора в сучасному розумінні. Муроване будівництво проводиться за проектами, розвивається архітектурна графіка, а

від зодчого вимагається досконале володіння нею.

Підготовка фахівців здійснюється не в артілях, а в «архітектурних командах». Архітектор з вільного підприємця перетворюється на службовця й перебуває на державній службі (нерідко – на військовій, маючи офіцерське звання) або при духовному відомстві, як Й.Г. Шедель, який фактично виконував обов'язки головного архітектора Києво-Печерської лаври та Київської митрополії [13].

У XVIII ст. центр архі-

І.Г. Григорович-Барський

тектурної підготовки для більшості українських зодчих надовго закріпився за Санкт-Петербурзькою Академією мистецтв (1758). Якщо в канцеляріях від «Строений» основна діяльність була практичною, ремісничою, то новостворена Академія мистецтв стала центром формування

художнього життя імперії. За перший період її діяльності була підготовлена плеяда архітекторів і художників [14–15].

Після скасування гетьманства в Україні (1764) на чолі другої Малоросійської колегії став П. Рум'янцев-Задунайський. До 1780-х років тривала реалізація архітектурних програм, започаткованих гетьманом України Кирилом Розумовським, та грандіозних задумів нового правителя, зокрема будівництво Малоросійської колегії в Глухові.

Незважаючи на самостійницьку політику останнього гетьмана, законодавцем моди в елітній архітектурі Гетьманщини був імперський центр. Звідти надсилалися проекти й архітектори для зведення престижних споруд – Андріївської церкви та Царського палацу в Києві.

У Московських архітектурних командах Д. Ухтомського та І. Мічуріна вчилися архітектори, які згодом працювали в Україні. Поступово посилюється централізований державний контроль за будівельною діяльністю, запроваджуються перші стандарти в цій галузі.

Значного поширення набувають архітектурні уважі, особливо Дж. Віньйоли та А. Палладіо. Ці старовинні видання були присвячені одному або декільком пам'яткам архітектури, що мали велику художню й бібліографічну цінність. Так, у Російській імперії та країнах Західної Європи канонічний

трактат Палладіо «Чотири книги про архітектуру» входив до кола обов'язкових настанов для навчання архітектурі. Трактат Палладіо – своєрідний каталог власних робіт і одночасно інтерпретація античності [16].

У цей час соціальний статус професійного архітектора був високий в обох частинах України. Це «королівські архітектори» в Галичині (Б. Меретин) та архітектори й «гезелі архітектурі», тобто підмайстри, в Києві та Гетьманщині.

Архітектурна діяльність стає

К.Г. Розумовський

творчою справою, а саму архітектуру визначають «знатнейшим из художеств». Для керування будівельною галуззю К.Г. Розумовський (1752) створив «Експедицію о строительстве городов Глухова и Батурина» на чолі з А. Квасовим, який заснував у Глухові архітектурну школу [17].

Запроваджувалась архітектурна освіта і в інших ви-

щих навчальних закладах. Так, у Києві, з часу створення кафедри архітектури (1834) в Київському університеті св. Володимира, яка входила до складу фізико-математичного відділення філософського факультету, розпочалася підготовка фахівців вищої категорії. На кафедрі викладали видатні архітектори Франц (Франтішек) Мехович (1786–1852) і Олександр Беретті (1816–1895).

Систему підготовки студентів університету з теорії та історії цивільної архітектури й практичних занять спочатку формував Ф. Мехович, а потім О.В. Беретті сприяв поступовому її удосконаленню та набуттю необхідної послідовності і повноти. З 1862 р. в університеті проводилися заходи щодо підготовки професійних архітекторів з подальшим продовженням навчання в тогочасних профільних навчальних закладах, перетворення кафедри архітектури на кафедру будівельного мистецтва та архітектури, розроблення програми курсу на заміщення вакантної посади завідувача кафедри [18–19]. Але ці питання залишилися порушеними тільки на папері, оскільки, згідно із Статутом 1869 р., в тодішніх університетах було припинено викладання архітектури, живопису та рисунка.

Університетська програма не передбачала підготовки професійних архітекторів, але порівняно з програмою підго-

товки архітекторів у Санкт-Петербурзькій академії мистецтв мала з нею багато спільного. Крім того, додаткові інженерні дисципліни в Київському університеті викладали педагоги його фізико-математичного відділення.

У 1843 р. О.В. Беретті запропонував програму з викладання архітектури, яка давала уявлення про характер занять з архітектурної графіки, рисунка, креслення, проектування, про теоретичні курси та розділи з історії архітектури. З досліджень формування київської архітектурної школи виявлено її підвалини, які були закладені архітекторами Ф. Меховичем і О.В. Беретті, а офіційна вища архітектурна освіта починалася з діяльності Українського архітектурного інституту в Києві вже в ХХ ст. [20–21].

В архівній справі 1843 р. є типова програма для викладача архітектури, складена проф. Тихомандрицьким: «... преподавание архитектуры в Университете св. Владимира может быть разделено на 2 полугодия, ...: в одном полугодии студенты будут заниматься черчением кривых линий и ордеров со всеми украшениями, причём должны быть им изложены и общие правила из теории теней и перспективы; в этом же полугодии изложит: общие понятия об Архитектуре, ее разделении на гражданскую, военную и гидротехническую; понятия об них более подроб-